

KUUNTELIJA RADION KIELEN NORMITTAJANA

äsittelen artikkelissa kuuntelijoiden mielipiteitä radiokielestä sekä lyhyesti aiempaa radiokielen normittamista. Tarkastelun lähtökohtana on radion puhetilanteiden moninaisuus. Taustaksi esittelen Yleisradion roolin muutosta ja kanava-profilointia radiotoiminnan markkinatilanteen muututtua.

MONOPOLIRADIOSTA MARKKINARADIOON

Suomen Yleisradiolla oli perustamisestaan lähtien aina 1980-luvulle monopoli radiotoiminnassa. Eurooppalaisen mallin mukaan järjestetyn yleisradion tavoitteena oli ensisijaisesti tiedottaminen ja kansan sivistäminen. Yleisradion tehtäväksi on määritelty vaihtelevien, sisällöltään ja esitykseltään arvokkaiden, asiallisten ja tasapuolisten sekä myös sopivaa ajanvietettä tarjoavien ohjelmien tuottaminen. Ohjelmissa on pyrittävä kansansivistyksen edistämiseen ja hyödyllisten tietojen ja uutisten toimittamiseen. (VN 1989.) Viihteellä ei radion alkuaikoina ollut juuri sijaa ohjelmapolitiikassa ja musiikissa keskityttiin klassiseen musiikkiin. Kansan suosima kevyt musiikki sai kuitenkin vuosikymmenten kuluessa vähitellen jalansijaa, viimeisenä nuorisomusiikki, joka päästettiin eetteriin 1960-luvulla.

Sivistystehtävästä huolehtiva, monopoliasemaan perustuva yleisradio on pohjoismainen ja eurooppalainen ilmiö. Yhdysvalloissa radio toimi jo alun perin markkinoiden ehdoilla. Alkuaikojen yleisradion lähettäjälähtöistä ajattelua kuvaa Ruotsin yleisradion ohjelmajohtajan Carl Anders Dymplingin tiivistys: »Yleisölle ei tule antaa sitä, mitä se haluaa, vaan sitä, mitä sen tulisi haluta» (Nordmark 1996: 8–9.) Englannin yleisradion, BBC:n, ensimmäisen pääjohtajan mukaan yleisradion tuli voittaa kansan hyväksyntä ja luottamus auktoriteetilla, joka ei pelkästään heijastaisi yleisön makuja ja arvoja vapaiden markkinoiden välityksellä, vaan joka kouluttaisi, ohjaisi, opastaisi ja muokkaisi yleisön makua ja arvoja kohti korkeampia asioita». (Hall 1992: 235–236.)

1980-luvulla radiotoiminta muuttui, kun monopoliasemassa olleet yleisradiot saivat kilpailijoikseen kaupalliset paikallisradiot. Kilpailutilanteessa yleisradioidenkin oli otettava kuuntelijoidensa toiveet entistä tarkemmin huomioon. Tämä muutti ratkaisevasti radion roolia. Fairclough (1995: 10–11) on esittänyt viestimien markkinaehtoistumisen johtaneen siihen, että niiden on toimittava viihdeteollisuuden ehdoilla; vakavien ja asiallistenkin asioiden julkituontiin kohdistuu viihdyttämisen paine. Tällä on yhteys myös median kielenkäyttöön: syntyy jännite informaation ja viihteen sekä julkisen ja yksityisen välille.

Suomen Yleisradio reagoi paikallisradioiden synnyttämään kilpailutilanteeseen ja nuorten kuuntelijoiden kaikkoamiseen Yleisradion kanavilta paikallisradioiden ääreen profiloimalla kanavansa uudelleen vuonna 1990. Kanavat suunnattiin entistä selkeämmin tietyille kuuntelijaryhmille, ja niille kehiteltiin oma ohjelmaprofiili. Samalla tunnustettiin, että on mahdotonta tavoittaa koko kansa yhteisillä ohjelmilla. Yleisohjelman ja Rinnakkaisohjelman tilalle muodostettiin Ylen Ykkönen, Radio Suomi ja Radiomafia. Ylen Ykkönen on asiaohjelmien ja klassisen musiikin kanava, Radio Suomi tarjoaa ajankohdaislähetystyksiä, uutisia ja kevyttä musiikkia. Radiomafian oli tarkoitus palauttaa nuoret populaarikulttuurin keinoin Yleisradion kuuntelijoiksi.

Radiomafia halusi luoda myös perinteisestä poikkeavan kielellisen imagon: radion kirjallinen ja kirjakielinen kulttuuri rikottiin puhekielisyydellä. Radiomafian johtajan Leena Pakkasen mukaan journalismiin kuuluva asiantieto säilyttää kyllä asemansa Radiomafiasa, mutta asioista halutaan puhua arkipäivän kielellä. Kokonaisuudessaan radioviestintä on Pakkasen mielestä viihdyttävää ja radion tunnelma on intiimi. Pakkasen mukaan Radiomafiassa käytetään normaalia puhekieltä, mutta joskus vaarana saattaa olla Helsingin slangin korostuminen. Se kuitenkin pyritään poistamaan mahdollisimman nopeasti, jos sitä ilmenee. (Wuorela 1996: 23.) Radiomafia on tuonut Yleisradion puhekulttuuriin uudenlaisen elementin perinteisen kirjakielen tai huolitellun yleiskielen rinnalle. Myös paikallisradioista kuulee puhekieltä; osassa niistä käytetään myös aluepuhekieltä.

RADION PUHETILANTEET

Perinteinen jako muodolliseen julkikieleen ja epämuodolliseen lähikieleen ei päde nykyiseen radiokieleen. Tiedotusvälineet ovat siirtyneet epämuodollisempaan ilmaisuun. Fairclough (1995: 51) kuvaa muutosta siirtymiseksi kohti keskustelunomaisempaa diskursia, jota hän nimittää julki-puhekieliseksi (*public-colloquial*).

Julkipuheen muodollisuuden väheneminen heijastaa yleisempää epämuodollistumiskehitystä yhteiskunnassa. Mårtenssonin (1988: 107–109) mukaan intiimisfäärin kielen säännöt ja tyylipiirteet ovat voittaneet laajasti alaa poliittisessa ja hallinnollisessa julkisuudessa. Julkisuuden kieli on saanut myös lisää persoonallisia sävyjä. Mårtensson (mts. 123) ajoittaa epämuodollistumisen alun Ruotsissa 1970-luvulle. Siitä lähtien viranomaiset ovat sinutelleet asiakkaitaan, ja tuttavallisuus on levinnyt yhä useampiin viranomaisyhteyksiin. Samantyyppistä muodollisuuden lieventymistä voi havaita suomalaisessakin kulttuurissa. Tietyt tilanteet, kuten esimerkiksi yliopistojen ja koulujen opetustilanteet, ovat menettäneet muodollisuuttaan parin viime vuosikymmenen aikana.

▷

Tiedotusvälineiden toiminta liittyy sekä julkiseen että yksityiseen: tekstit tuotetaan julkisesti ja tuotos on tarkoitettu julkisuuteen mutta se vastaanotetaan yksityisesti. Kuuntelutilanne on usein mitä yksityisin: radiota kuunnellaan keittiössä, kesämökillä, rannalla, autossa, mutta ei juhlallisesti entisaikojen tapaan yhteisen vastaanottimen ääreen kokoon-tuneina. Yhteisetkin kuuntelutilanteet ovat arkisia: radiota kuunnellaan työpaikalla taustaa-teenä, kampaajalla tai linja-autossa ajantappajana.

Radiopuhetta ei voi tarkastella yhtenä kokonaisuutena vaan sitä on tarkasteltava radion sisäisenä tekstilajikirjona. Mitään yhtä tekstilajia se ei muodosta. Kuten Nuolijärvi (1994: 23) on todennut, puhuttua kieltä ei ylipäätään voi erottaa kontekstistaan yhden ulkoisen muuttujan varaan. Siksi sellaiset käsitteet kuin miesten kieli ja naisten kieli, urheiluselostajien kieli tai poliitikkojen kieli ovat mieltä vailla. Samoin radion kieli.

Radion puhetilanne ei luonnollisestikaan ole samanlainen kuin arkipuheen. Radiopuhe on aina julkista puhetta, joka on tarkoitettu lukuisille anonyymeille kuulijoille, mutta muuten puhetilanne voi vaihdella monin tavoin. Joissakin ohjelmissa toimittaja puhuu studiossa yksin ja toisissa voi mukana olla kaksi tai useampia haastateltavia tai keskustelijoita. Puhe vaihtelee jo syntytilanteessaan monologista erilaiseen vuorovaikutukselliseen puheeseen. Yleistyvä ohjelmalaji ovat ns. kontaktiohjelmat, joihin kuuntelijat osallistuvat puhelimen välityksellä. Lisäksi ohjelman teema vaikuttaa puhetilanteeseen ja tyyliin. Toimittajien persoonallinen liikkumavara esiintymisessä on lisääntynyt, ja heidän tyylessään onkin eroja. Omintakeiset radiopersonat ovat kanavien tavoittelemia, ja he ovat myös yleisön suosikkeja.

Monissa ohjelmissa radiopuheella pyritään luomaan läheisyyden ja intiimiyden tuntoa aiemman valistuksen sijaan. Monologit ovat vähentyneet ja keskustelumuuotoiset ohjelmat lisääntyneet. Radioviestintä ei välttämättä olekaan niin interaktiosta poikkeava viestintämuoto kuin aikaisemmin on ajateltu. Viestinten seuraaminen ja puheviestintä ovat kumpikin tavoitteellista, aktiivista toimintaa. Käyttö perustuu samoihin tarpeisiin: haluan pysytellä mukana yhteisössä ja sen tapahtumissa, tuntea sosiaalista yhteyttä, solmia kontakteja ja välttää yksinäisyyttä, etsiä tietoa ja kokemuksia, viihtyä ja saada ajankulua. (Valo 1994: 79.)

UUTISET

Kaikissa radion ohjelmissa ei kuitenkaan pyritä vuorovaikutukseen. Muodollisin puhetilanne radiossa ovat uutiset. Kysymys on lähes rituaalinomaisesta tilanteesta, jolla on tarkat kielelliset normit eikä uutistenlukijan persoonallisuudelle jää suurta liikkumavaraa. Tosin erityisesti televisiouutisissa on viime aikoina liu'uttu perinteisestä STT:n tyylistä hieman rennompaan suuntaan. Muodollisimmille ohjelmalajeille on tyypillistä, että niiden kieli on lukupuhunaa. Teksti on etukäteen kirjoitettua, ja valmisteltu teksti luetaan. Valon (1994: 82) mukaan uutistenluku on suomalaisessa radiossa myös ainoa ohjelmalaji, joka on äänellisiltä (*vocal*) piirteiltään tunnistettava ja muista radioviestinnän tilanteista erottuva.

Erityyppisissä ohjelmissa puhujan valinnanmahdollisuudet oman puheensa suhteen vaihtelevat. Keskusteluohjelmissa ja haastatteluissa on kysymys vuorovaikutuksesta eikä

tilanne ole täysin ennaltamäärätty. Keskustelun osapuolet rakentavat tilannetta omalla kielenkäytöllään ja valinnoillaan.

JULKISEN PUHEEN NORMITTAMINEN

Vaikka puhuttu kieli ei olekaan kielenhuollon ja -normituksen pääkohde, on nimenomaan julkisuuden puhekieltä kuitenkin normitettu. Julkisuuden kieli on rinnastettu jopa valtion kieleen. Suomen kielen lautakunnan puheenjohtaja Päivi Rintala on korostanut Ulf Telemania mukaillen sitä, että julkisuuden puhekieli on valtakunnallisesti standardoitua, valtion kieltä. Valtio on puolueeton, yksityisten kansalaisten yläpuolella eikä osoita yhteenkuuluvuutta kenenkään kanssa. Sen kieli on anonyymia. Valtion teksteissä ja julkisuuden keskusteluissa pyritään ilmaisemaan yleisiä sääntöjä ja yleispäteviä ajatuksia puhtaassa muodossa. Lähettäjät ei puhu tai kirjoita omissa nimissään vaan organisaation, ryhmän viranomaisen tai itse valtion puolesta. (Rintala 1985: 6.)

Muodollisin osa radiopuhetta pyrkii Rintalan kuvaamaan neutraaliuteen ja objektiiviseen tiedon tuottamiseen, mutta valtavirta kulkee kuitenkin epämuodollisempaan suuntaan. Nopeimmin yleistyvät viihteelliset ja keskustelunomaiset ohjelmat. Niissä käytetään yleisesti kieltä, joka lähenee ainakin joiltakin osin arkista puhekieltä. Toimittajien monologitkin ovat usein rentoja ja viihteellisiä musiikin väliin ja päälle puhuttuja spikkejä.

Ilmiö ei ole ainoastaan suomalainen. Fairclough (1995: 50–51) kiinnittää huomiota poliittisiin haastatteluihin. Ne olivat 1950-luvulla hyvin muodollisia, mutta nykyään tunnettujen mediapersoonien välistä keskustelunomaista vuorovaikutusta, jossa haastateltavan ja haastattelijan suhde on usein avoin ja tasa-arvoinen.

Tiedotusvälineiden kielen huolto perustuu pitkälti ajatukseen, että tiedotusvälineiden kielenkäytöllä on vaikutusta kuuntelijoiden ja lukijoiden kieleen. Jo 1940- ja 50-luvuilla Saarimaa (1954: 205) painotti radion vastuuta kuuntelijoiden kielenkäytöstä: »Radiolla on yhä kasvava vaikutus kielemme käytäntöön ja kehitykseen eikä tälle vastuulle asetettavia vaatimuksia voida liioitella.» Erityisen tiukat vaatimukset Saarimaa (1940: 108) asetti kuuluttajien ja uutistenlukijoiden puheelle, koska heidän kielenkäytöstään otetaan alinomaan oppia ja mallia.

Myös itse Yleisradio on uskonut radion kielen vaikuttavuuteen. Ohjelmatoiminnan säännöstössä vuodelta 1972 asia muotoillaan seuraavasti: »Yleisradion kielenkäyttö vaikuttaa merkittävästi yleiseen sanastoon ja puhetapaan. Sen tähden on ohjelmantekijöiden käytettävä hyvää yleiskieltä.» Tosin nykyisin voimassa olevassa ohjelmatoiminnan säännöstössä kielenkäytöstä ei enää mainita mitään.

Kielitoimisto on pitänyt joukkoviestimiä tärkeänä kielenhuollon kohderyhmänä. Yleiskielen puhumistaitoa on pidetty toimittajan ammattitaitoon kuuluvana ja lehdistön, radion ja television on todettu luovan kielenkäytön malleja, joita herkästi seurataan (Koivusalo 1980: 29–30). Itkonen (1994: 35) on luonnehtinut pari vuotta sitten ilmestyneessä Kieli-kellon artikkelissaan Yleisradiota mahtavaksi puhesuomen muokkaajaksi. Andersson ja Trudgill (1990: 43) näkevät joukkotiedotusvälineiden vaikutuksen siinä, että ne antavat kuuntelijoille hyvin suuren määrän kielellisiä malleja. Kielelliset mallit tosin voidaan hyväksyä tai hylätä. Fairclough (1995: 64) esittää, että varsinkin televisiolla on niin paljon kulttuurista salienssia, että sen kieli voidaan ottaa malliksi vaihteleville julkisen elä-

▷

män aloille. Hän olettaa jopa, että mediadiskurssi voi antaa malleja yksityisenkin elämän vuorovaikutukseen.

Mielenkiintoinen kysymys onkin, mihin ihmiset mediakielen antamia malleja käyttävät vai käyttävätkö mihinkään. Muodollisen puheen mallit tuskin vaikuttavat kovin paljon arkipuheeseen. Arkipuheemme ei liene muuttunut kirjakielisemmäksi kuunneltuamme kuka mitenkään monta vuosikymmentä Yleisradion kirjakielistä puhetta. Julkisiin puhetilanteisiin tiedotusvälineiden mallit saattavat kuitenkin vaikuttaa. Tutkittua tietoa asiasta meillä ei ole, ja asian empiirinen tutkiminen lieneekin vaikeaa.

KUUNTELIJOIDEN KIELINORMIT

Olen tutkinut, miten radion kuuntelijat suhtautuvat radion eri puhetilanteiden kieleen. Kuuntelijoiden suhtautumista ei tietääkseni ole aiemmin tutkittu Suomessa, ja asiaa on tutkittu muuallakin melko vähän. Uronen (1988: 63–64) on kuitenkin tehnyt selvityksen Yleisradion ohjelmapäivystyksen vastaanottamista puheluista. Kaikista puheluista kielenkäyttöä koskevia oli vain 4 prosenttia. Yleensä niissä arvosteltiin jonkin ohjelman kieltä joko rumaksi tai sopimattomaksi tai puututtiin kielivirheisiin. Soittajista ei kerätä systemaattisesti taustatietoja, mutta silloin kun soittaja ilmoitti ammattinsa, se oli useimmiten lehtori tai maisteri.

Kielenhuoltajat ovat normittaneet radiopuhetta yhtenä ilmiönä eivätkä ole tehneet eksplisiittisesti eroa radion erilaisten puhetilanteiden välille. Kyselytutkimukseni tarkoituksena oli selvittää suhtautumista kirjakielen ja puhekielen käyttöön nimenomaan radion kontekstissa (ks. Bradac 1990) ja sen erilaisissa puhetilanteissa. Tutkimuksen vastaajajoukko oli noin 400 henkilöä eri puolilta Suomea. Noin puolet vastaajista oli pääkaupunkiseudulla asuvia ja puolet muualla Suomessa asuvia.¹ Jako pääkaupunkiseutuun ja muuhun Suomeen perustui oletukseen, että suhtautuminen radion kielenkäyttöön saattaisi varioida asuinpaikan ja murretaustan mukaan. Vastaajat ryhmiteltiin iän mukaan, koska oletin myös, että vastaajan ikä voi olla yhteydessä siihen, miten hän asennoituu radion kielenkäyttöön. Muita muuttujia tutkimuksessa ei systemaattisesti tarkasteltu.

Tutkimus tehtiin lomaketutkimuksena niin, että tutkija oli paikalla tutkimustilanteessa. Vastaajat täyttivät kyselylomakkeen ja kuuntelivat kolme lyhyttä katkelmaa Yleisradion erityyppisistä ohjelmista. Näytteiden kuunteluttamisen tarkoituksena oli selvittää vastaajille, mitä tutkimuslomakkeessa tarkoitetaan termeillä kirjakieli ja puhekieli. Vastaajille kerrottiin, että kirjakielellä tarkoitetaan ensimmäisen näytteen kaltaista kieltä ja puhekielellä toisen ja kolmannen näytteen tapaista kieltä. Heillä oli tietysti jo etukäteen

¹ Tutkimuksen Helsinkiä koskeva aineisto on kerätty tammi–helmikuussa 1991. Muun Suomen haastattelut on tehty loka- ja marraskuussa 1992. Helsingin ulkopuolella tehtiin haastattelut kolmella paikkakunnalla, Kaanpäässä, Rovaniemellä ja Iisalmessa. Haastateltujen joukossa oli kuitenkin vastaajia ympäri Suomea: Hyrynsalmelta, Iistä, Isostakyröstä, Ivalosta, Joensuusta, Jämijärveltä, Kaamasesta, Kaavilta, Kajaanista, Kauhajoelta, Keiteleeltä, Kemijärveltä, Kempeleeltä, Keuruulta, Kiuruvedeltä, Kokkolasta, Kolarista, Konginkankaalta, Kuopiosta, Lapinlahdelta, Lapualta, Nilsistä, Nivalasta, Oulusta, Paraisilta, Pattijoelta, Piekämäeltä, Pielavedeltä, Porista, Pyhäjärveltä, Ranualta, Seinäjoelta, Sodankylästä, Sonkajärveltä, Sotkamosta, Taivalkoskelta, Tampereelta, Tornioista, Turusta, Tuusniemeltä, Vieremältä, Vuolijoelta, Ylivieskasta ja Ylitorniolta. Kiihtä haastatteluavusta Toini Rahtua ja Marja Santamaata ja Matti Torvista.

jonkinlainen käsitys kirjakiielestä ja puhekielestä. Ymmärtääkseni käsitteet tulivat vastaajille riittävän selviksi.

Kirjakieltä olen käyttänyt huolitellun yleiskielen synonyymina, ja tarkoitan kirjakiellellä siis myös puhuttua kieltä, joka noudattelee kirjoitetun kielen normeja äänne- ja muotoseikkojen osalta. Puhekielellä tarkoitan väljästi vain kirjakielen normeista poikkeavaa kieltä.

Helsingin seudulta vastaajia oli 182 ja muualta Suomesta 196. Helsingin vastaajien jakautuminen ikäryhmiin vastaa osapuulleen väestön ikäjakaumaa (vrt. Suomen tilastollinen vuosikirja 1990). Muun Suomen vastaajien ikäjakauma sitä vastoin ei täysin noudattele väestön jakaumaa: vanhimpien ryhmien edustus aineistossa oli hieman liian pieni. Vinouma johtuu siitä, että nuorempien haastateltavien tavoittaminen oli helpompaa kuin vanhempien.

Tutkimus tehtiin erilaisissa oppilaitoksissa ja muissa vastaavissa paikoissa, joissa oli yhtä aikaa koolla 10–50 ihmistä. Näitä paikkoja olivat vanhusten palvelukeskus, kauppaopisto, työväenopisto, teknillinen oppilaitos, ammattikoulu, kolme lukiota sekä kaksi kurssikeskusta, joissa oli koolla aikuisia työelämässä olevia ihmisiä. Osa ryhmistä oli erilaisten oppilaitosten luokkia, jotka ovat pysyvästi koolla, osa taas oli satunnaisesti koolla olevia kurssiryhmiä. Aineistoa ei valittu satunnaisotannalla, mutta haastateltujen joukko on melko hyvä näyte väestöstä ikäjakauman, ammatti- ja koulutustaustan ja alueellisen edustavuuden näkökulmasta.

KEIDEN PITÄISI PUHUA KIRJAKIELTÄ?

Käsittelen ensiksi vastaajille esitettyjen yleisten kirjakielen käyttöä selvittäneiden kysymysten vastauksia. Kysymykset kuuluivat: »Pitäisikö joidenkin ihmisten puhua kirjakieltä? Jos niin keiden ja missä tilanteessa?» Kysymyksillä haluttiin saada selville, millaisissa rooleissa tai tilanteissa kirjakieltä tulisi vastaajien mielestä käyttää.

Pieni osa vanhimpiin ikäryhmiin kuuluvista vastaajista oli sitä mieltä, että toimittajien pitäisi puhua kirjakieltä. Samoin kirjakielisyyttä toivottiin opettajilta, erityisesti äidinkielen opettajilta, pankinjohtajilta, papeilta ja ministereiltä. Nämä vastaajat eivät nimenneet tiettyjä tilanteita, joissa kirjakieltä pitäisi puhua, vaan tarjosivat kirjakieltä tietyille ammattiryhmille rooliin kuuluvana.

Useimmat vastaajat kuitenkin toivoivat kirjakielen käyttöä tietyiltä ryhmiltä tietyissä tilanteissa. Tällaisia ryhmiä olivat uutistenlukijat, esitelmänpitäjät ja juhlapuhujat. Myös papeilta toivottiin kirjakieltä, kun he saarnaavat. Monissa vastauksissa kiinnitettiin huomiota tilanteen virallisuuteen. Seuraavissa rooleissa toimivilta toivottiin kirjakieltä virallisissa tilanteissa: valtakunnan edustajat, presidentti ja pääministeri, viranomaistehtävissä olevat.

Kirjakielen käyttöä pidettiin hyödyllisenä silloin, kun ollaan tekemisissä ulkomaalaisten kanssa. Kirjakielen puhuminen nähtiin myös keinona saavuttaa auktoriteetti ja pitää etäisyyttä kuulijoihin. Lisäksi todettiin, että kirjakieli sopii tilanteisiin, joissa halutaan korostaa arvokkuutta tai osoittaa kunnioitusta.

Nuorimmista vastaajista noin puolet oli sitä mieltä, että kenenkään ei tarvitse puhua kirjakieltä missään tilanteessa. Loputkin keksivät aika harvoja ryhmiä, joiden pitäisi sitä käyttää; muutama vastaaja mainitsi kuitenkin uutistenlukijat. Alle 30-vuotiaat pitävät tä-

▷

män tutkimuksen mukaan kirjakielen käyttöä tarpeellisena vain harvoissa, äärimmäisen muodollisissa tilanteissa (papin hautajaispuhe) tai useimpien arkielämälle perifeerisissä rooleissa (presidentti).

VASTAAJIEN SUHTAUTUMINEN
KIRJAKIELISEEN JA PUHEKIELISIIN
OHJELMAKATKELMIIN

Tutkimustilanteessa vastaajille soitettiin kolme näytettä erilaisista Yleisradion ohjelmita. Yhteistä näille kolmelle ohjelmalle oli se, että kaikissa oli kysymys vuorovaikutteisesta puhetilanteesta, haastattelusta tai keskustelusta. Lomakkeen kysymys oli muotoiltu seuraavasti: »Minkälaista kieltä kuulemissasi ohjelmakatkkelmissa puhuttiin?» Vastaus oli mahdollista muotoilla vapaasti; valmiita vaihtoehtoja ei annettu.

Ensimmäinen näyte oli haastattelu, jossa sekä toimittaja että haastateltavat puhuivat huoliteltua yleiskieltä. Haastattelun teemana oli hotellien käyttöaste. Tässä pieni katkelma näytteestä:

toimittaja:

tämä on noin, kahdeksantoistatuhatta, yöpymisvuorokautta edellisvuotta vähemmän. mitä, vähentyneet yöpymisvuorokaudet kertovat Helsingin matkailutoimistolle, markkinointisihteeri xx?

haastateltava:

ne kertovat sitä että, ihmiset, viiptyvät entistä vähemmän paikkakunnalla, harrastavat, entistä enemmän, kiertolomailua, lyhyitä, viikonloppulomia, samoin, liikematkustus, on, lyhentynyt, ei, tahdotaan yöksi kotiin, ja tämän kaltaisia asioita.

Vanhimmat ikäryhmät — 50-vuotiaista ylöspäin — pitivät kirjakielisestä näytteestä. He totesivat muun muassa, että näytteen kieli on asiallista, huoliteltua ja täsmällistä. 40–50-vuotiaat luonnehtivat kirjakielistä näytettä paitsi positiivisesti myös kriittisesti mm. seuraavalla tavalla: virkakieltä, sopii uutisiin, ei muuhun, konemaista, kuivaa, tylsää. Tämä ikäryhmä suhtautui kirjakieliseen näytteeseen kuitenkin enimmäkseen myönteisesti kiittäen erityisesti kielen selkeyttä.

Myös 30–40-vuotiaat toivat myönteisinä seikkoina esiin kirjakielisen näytteen selkeyden ja asiallisuuden. Kieli sai kuitenkin myös kriittisiä kommentteja, mm. seuraavanlaisia: BBC-suomen kieltä (kriittinen?), kankeaa virastokieltä, persoonatonta, sävy teennäinen, vähän kapulakieltä, uutismainen intonaatio, ikävää, tympeää, monotonista.

Vaikka nuoret — alle 30-vuotiaat — vastaajat luonnehtivat kirjakielistä näytettä myönteisestikin selkeäksi ja asialliseksi, katkelma sai nuorilta enimmäkseen negatiivissävyyisiä kannanottoja:

liian asiallista; persoonatonta; narisevaa; väritöntä; tylsää; venyvää; varsin steriiliä; elotonta; ilmeetöntä; tasapaksua; jäykkää; tönköttävää; tympeätä; skeidaa; ihan liian kankeata; ei jaksaa kuunnella; ei ilmeikästä; kapulakieltä; puuduttavaa; ärsyttävää; unettavaa; vähän vapautta pitää saada kieleen mukaan; virkakieltä; muodollista; teeskenneltyä kirjakieltä; turhan uutismaista; vaikeampi ymmärtää kuin arkikieltä; vaihtaisin kanavaa, koska pitkästyttää; kuului, että haastattelijä luki paperista — huono juttu; ihme kirjakieltä, yök.

Nuoria kirjakielinen katkelma siis lähinnä pitkästyi. Merkille pantavaa on myös, että se mitä uutisissa pidetään toivottavana, saattaa haastattelun kielimuotona kohdata hyvinkin kriittistä arviointia.

Toinen ohjelmakatkelma oli puhekielinen ja sisälsi nimenomaan eteläisen Suomen puhekielelle tyypillisiä piirteitä. Toimittajan lisäksi keskusteluun osallistui kaksi yliopiston tutkijaa. Näytteessä oli myös päällekkäispuhuntaa, ja se tuntui häiritsevän monia vastaajia iästä riippumatta. Katkelma tästä keskustelusta:

keskustelija:

/joo/, jossa tietystis sej jälkeen kut tota olis laittanu et, ääh kruksannun näitä sääntöjä, tai muita, ni siitä vois kääntäes seuraavalles sivulle mis katottas (et) kun kerram minä olen tätä ja tätä mieltä, vastaus seuraavalta sivulta, minä olen yleisesti ottaen tämäj ja tämän kaltainen ihminen joka uskoo, tiettyym malliin.

toimittaja:

mut pystyskö moraalifilosofiam pohjalta rakentaa jonku tämmöse hyvi yksinkertasen tietokoneohjelma esimerkiks joka, toimis tällä tavalla.

keskustelija:

no eiks tuol tota, Heurekassa ooj jot, joku tämmönen, peli, joku, (aika) sokraattinen systeemi mis pitää valita erilaisii juttui ja sit siält tulee lopputulos et minkälainen, minkälaisena sä näät etiikan ja yhteiskunnaj ja, muuta tämmöstä.

Vanhimmat — siis 50-vuotiaista ylöspäin — pitivät tämän näytteen kieltä enimmäkseen epäselvänä, sekavana ja huolimattomana, mutta muutamat pitivät sitä myös vapaana, elävänä ja rentona. 40–50-vuotiaat suhtautuivat oppineiden puhekieliseen keskusteluun vaihtelevasti: toisten mielestä kieli oli ymmärrettävää, selkeää, luontevaa, innostavaa, vivahteikasta, arkista ja tuttavallista. Toiset taas pitivät näytteen kieltä vaikeasti kuunneltavana, huolimattomana, sekavana, puuromaisena niinkutteluna.

30–40-vuotiaat luonnehtivat puhekielistä näytettä positiivissävyyisesti tai neutraalisti:

rennohkoa yleispuhekieltä; sujuva, ei haittaa jos jätetään sanojen loppuja pois; ilmeikäs; intellektuellileima; elävää puhekieltä; helposti seurattavaa; sivistynyttä; hyvää yleiskieltä; selkeää puhekieltä; arkikieltä, sopii keskusteluihin.

Näytettä pidettiin kuitenkin myös vaikeaselkoisena, sekavana, epäselvänä, huolimattomana ja turhan puhekielisenä.

Alle 30-vuotiailta puhekielinen näyte sai enimmäkseen myönteistä arvioita:

nuorekasta; puhujien persoonallisuus käy paremmin ilmi kuin kirjakielistä; rentoa keskustelukieltä; rönsyilevää puhekieltä, sopii ohjelman tyyliin; arkikieltä, sopii keskustelutilanteisiin; luonnollista ja tavallista puhekieltä; luonnollista »paikallisradioiden kieltä»; kansanomaisempaa kieltä; puhekieltä Etelä-Suomesta; normaalia keskustelukieltä; spontaania nykykieltä; huomaa, ettei ole suunniteltua tekstiä; akateemista keskustelukieltä; miellyttävää kuunnella; aikuisten puhekieltä; luonnollista; aika sujuvaa, hyvin ymmärrettävää; vapaata.

Normaalius, vapaus ja luonnollisuus korostuivat. Näyte sai kuitenkin jonkin verran myös negatiivisia kommentteja: raskasta kuunnella, vaikeaselkoista, nukuttavaa, kuivaa kirja-

kieltä (!), sivistyssanoja liikaa. Kolmas ohjelmakatkkelma oli puhelinohjelmasta, jossa toimittaja keskusteli nuoren ei-helsinkiläisen soittajan kanssa. Sekä toimittajan että haastateltava puhuivat puhekielisesti ja haastateltavan puheessa oli myös aluepuhekielen piirteitä. Keskustelun aiheena oli jumalakäsitys, mutta keskustelun sävy oli varsin kevyt.

toimittaja:

näihän se on tilannek kyllä, ja siksikö sä menit Loimaalles sen takia et koska Jumala ol luonut Loimaan.

keskustelija:

no joo ehkä, ehkä hiukan sitäki.

toimittaja:

ää, sä taiat, diggailaj Jumalaa hirveesti.

keskustelija:

noo, eem mä tiä em mä loppujel lopuks.

toimittaja:

no, mitäs vikaa siin o.

keskustelija:

no ku se sattuu olemaaj just miäspualine.

toimittaja:

et sä tykkää miespuolisista jumalista?

keskustelija:

no en jos ne järjestää asiat niin ku tää, ehkä tää meijä jumala järjestää ne.

toimittaja:

jaa. et sä oot nii kö sitä mielt että, ainoastaam mies-, jumala, pystyy, duunaa asiat sillem mallillem mitä ne o tällä hetkellä niinkö.

keskustelija:

joo siis kyllähän naisetki paljo aikaseks saa mut em mä tiä saaks ne iha niin ku, näi asiat menemää.

toimittaja:

joo joo. tota. ää. kerros vähän, mitä sä, ti- diggasit sillon, ko sä olit aiko-naaj jossair rippikoulussa ja sullep puhuttij jostai jumalasta ni, menikö se yhtäaj jakeluu?

Vanhimmat vastaajat pitivät näytteen kieltä sekavana, huonosti artikuloituna, katukielenä ja liian vapaana kielenkäyttönä. Katkelmaa nimitettiin myös slangiksi ja Helsingin murteeksi.

40–50-vuotiaiden arviot kolmannesta, puhekielisestä katkelmasta olivat ristiriitaisia. Negatiivista suhtautumista ilmaistiin mm. seuraavasti:

kaikkein kamalinta mitä yleensä voi kuulla; toimittajan kielenkäyttö sotkuista ja rumaa; väsyttävää kuunnella; murteellista höpötystä.

Positiivisia kommentteja oli kuitenkin tässäkin ikäryhmässä runsaasti:

mielikuvituspohjaista estoista vapautunutta kieltä; helposti kuunneltavaa; riittävän puhekielen omaista; normaaleinta; mukava kuunneltavaksi; vuorovaikutteista; puhekieli oli miellyttävää kuunnella; ajanvietteohjelmana kuunneltava; kevyttä yleiskieltä.

30–40-vuotiaat kommentoivat näytettä enimmäkseen positiivisesti:

tyyli sopii ohjelman luonteeseen, muttei uutisiin; arkikieltä, sopii puhelin-

ohjelmiin; haastattelija yrittää asettua haastateltavan tasolle; aitoa, elävää, kieliäsu suhtkoht toimivaa; sopivaa kieltä ehkä nuorten ohjelmiin; harmittonta kuunnella, sopii viihdeohjelmiin; soittaja ja haastattelija puhuivat samaa kieltä; rentoa, selvää nykyistä puhekieltä; haastattelija mukaili haastateltavaa; kuuntelijakeskeistä.

Useissa arvioissa vastaajat peilasivat arviotaan kyseiseen ohjelmalajiin ja puhetilanteeseen, ja he pitivät rentoa puhekieltä sopivana juuri puhelinohjelmiin. Muutamat vastaajat totesivat näytteen kielen olevan murteellista ja ei-toivottavaa, ja yhden vastaajan mielestä tällainen kieli kuuluu vain paikallisradioihin.

Alle 30-vuotiaat pitivät kolmannen näytteen kieltä vapaana ja rentona. Näytteeseen otettiin kantaa seuraavasti:

nuorten kieltä, aikuista ehkä ärsyttävää; slangia, riippuu kuuntelijasta, mulle ok; murteellista, vapaata, nuorison suosimaa; lähellä kuuntelijoita; käyttökieltä, helposti ymmärrettävää, joustavaa; tuttavallista keskustelua; tyttö puhui slangia, se ei häiritse kuuntelua, koska slangia on nykykieli; arkista, avointa, ei mitenkään muodollista; tyyli oli sopiva, koska keskustelija oli nuori; ihan nättiä nykyajan kieltä; tavallista, tunneperäistä keskustelukieltä; sujuvaa.

Nuoret olivat kannanotoissaan varsin tietoisia siitä, että kysymyksessä oli nuorille suunnattu kieli. He arvostivat kielen vapautta ja rentoutta, mutta olivat usein selvillä myös siitä, että tällainen kieli ei ehkä miellytä vanhempia kuuntelijoita.

Muutama pohjoisimmassa Suomessa asuva vastaaja luonnehti puhekielisiä ohjelmanäytteitä helsinkiläisiksi tai eteläsuomalaisiksi. Yksi nuori totesi toisen näytteen kielestä, että hän ei pitänyt siitä, koska se on Etelä-Suomen murretta. Toisen mielestä kieli oli ärsyttävää, koska se oli liian Helsinki-keskeistä. Joku totesi, ettei tällainen puhe ole muuten tuttua kuin radiosta, ja toinen, että koska monet lähetykset ovat etelän murteella, siihen tottuu. Kaiken kaikkiaan kuitenkin vain muutama vastaaja mainitsi puhekielisten näytteiden eteläsuomalaisuudesta. Osa maininnoista oli neutraaleja, osa ärsyyntymistä ilmaisevia ja joku totesi, että »etelästä on mutta ei se haittaa».

Vastaajia pyydettiin myös vertailemaan eri ohjelmanäytteiden kieltä toisiinsa. Katkelmien nähtiin vaihtelevan asiallisesta (kirjakielinen) epäasialliseen (puhekieliset). Eroa luonnehdittiin eroksi puhtaan (kirjakielinen) ja vapaan (puhekieliset) välillä. Samoin haastateltavien ja toimittajien suhdetta pidettiin erilaisena siten, että kirjakielisessä näytteessä puhujien etäisyys tulkittiin suuremmaksi kuin puhekielisissä. Näytteiden nähtiin eroavan myös siinä, kuinka paljon puhujat muuttivat radiossa normaalia puhettaan yleiskielisen puheen suuntaan. Kirjakielistä puhetta pidettiin erittäin virallisena ja muita rentoina. Eroa kuvattiin myös kohteliaan (kirjakielinen) ja tuttavallisen eroksi. Kirjakielistä kuvattiin asiallisemmaksi, mutta samalla jäykemmäksi ja teennäisemmäksi kuin puhekielisiä. Kirjakielisten puhujien todettiin yrittävän antaa itsestään fiksumman kuvan kuin mitä todellisuudessa ovat. Puhekielisiä näytteitä pidettiin lämpiminä, ja niiden arvioitiin tuovan puhujan persoonallisuuden esiin.

Näytteiden arvioinnissa oli jälleen ikäryhmien välisiä eroja. Suunta oli selvästi se, että vanhimmat suosivat kirjakielistä näytettä, kun taas nuoret pitivät sitä epäluontevana ja jäykkänä. Nuorten ehdoton suosikki oli kolmas, puhekielinen näyte puhelinohjelmasta.

▷

MITEN TOIMITTAJIEN TULISI PUHUA?

Kyselyssä vastaajilta tiedusteltiin heidän suhtautumistaan radiotoimittajien käyttämään kieleen. Kirjakieltä koskeva kysymys oli muotoiltu: »Pitääkö toimittajien puhua radiossa kirjakieltä?» Vastausvaihtoehdot olivat (1) Aina ja kaikissa ohjelmissa, (2) Vain asiaohjelmissa ja (3) Ei missään ohjelmissa. Puhekielen sopivuutta kysyttiin väljemmällä muotoilulla, jossa kysyttiin, sallitaanko toimittajalle myös puhekielen käyttö. Kysymys kuului: »Voiko toimittaja puhua radiossa arkisempaa puhekieltä?» Vastausvaihtoehdot olivat samat kuin edellisessä kysymyksessä.

Niitä, jotka halusivat toimittajan puhuvan kirjakieltä aina ja kaikissa ohjelmissa, oli 6 prosenttia helsinkiläisistä vastaajista ja 2 prosenttia muun Suomen vastaajista. Heistä suuri osa oli korkeasti koulutettuja, yli puolet oli suorittanut korkeakoulututkinnon. He olivat vanhimmista ikäryhmistä; joukossa ei ollut yhtään alle 40-vuotiasta.

Helsinkiläisistä 17 prosenttia ja muun Suomen vastaajista 18 prosenttia oli sitä mieltä, että toimittaja voi käyttää puhekieltä kaikissa ohjelmissa. He olivat nuorimmista ikäryhmistä: heidän joukossaan oli vain muutama yli 30-vuotias eikä lainkaan yli 40-vuotiaita.

Valtaosa kaikista haastatelluista oli kuitenkin sitä mieltä, että kirjakieltä ja puhekieltä voi vaihdella ohjelman lajin mukaan. Helsinkiläisistä näin vastasi 77 prosenttia ja muun Suomen vastaajista 80 prosenttia. Näin asennoituvia oli kaikissa ikäryhmissä.

MITÄ KIELTÄ MIHINKIN OHJELMAAN?

Seuraavilla kysymyksillä oli tarkoitus selvittää, millä tavoin kuuntelijat suhtautuvat eri ohjelmalajeihin ja puhetilanteisiin radion sisällä. Kysyttiin: »Missä seuraavista ohjelmatyypeistä toimittajan tulee puhua mielestäsi kirjakieltä?» Vastausvaihtoehdot olivat seuraavat:

- 1 Uutiset
- 2 Ajankohtaiset asiaohjelmat
- 3 Keskustelut
- 4 Kevyen musiikin ohjelmat
- 5 Urheiluohjelmat
- 6 Ohjelmat, joihin kuulijat voivat soittaa
- 7 Ei missään

Puhekielen kysymys oli väljempi. Siinä kysyttiin, missä ohjelmatyypissä vastaaja sallii puhekielen käytön. Kysymys kuului: »Missä seuraavista ohjelmatyypeistä toimittaja voi käyttää puhekieltä?» Vastausvaihtoehdot olivat samat kuin edellisessä kysymyksessä.

Taulukossa 1 on mukana vain niiden haastateltujen vastaukset, joiden suhtautuminen vaihtelee ohjelmalajien mukaan eli joiden mielestä joissakin ohjelmissa tulee käyttää kirjakieltä ja joissakin voi käyttää puhekieltä. Yksinomaan kirjakieltä suosivathan halusivat kirjakieltä kaikkiin ohjelmiin, ja puhekieltä suosivat sallivat puhekielen käytön kaikissa ohjelmissa paitsi uutisissa.

	Helsinki	Muu Suomi
Uutiset	81	99
Asiaohjelmat	74	86
Keskustelut	26	21
Keveyen musiikin ohj.	1	1
Urheiluohjelmat	9	16
Puhelinohjelmat	6	4
Ei missään	0	0

Taulukko 1. Missä seuraavista ohjelmatyypeistä toimittajan tulee puhua mielestäsi kirjakieltä? (Luvut ovat prosentteja.)

Kirjakieltä haluttiin eniten uutisiin ja sen jälkeen asiaohjelmiksi luonnehdittuihin. Kuuntelijoiden normi näiden ohjelmien suhteen eroaa selvästi kaikista muista ohjelmista. Vuorovaikutteisiin keskusteluohjelmiin ja viihteellisempiin urheilu-, musiikki- ja puhelinohjelmiin kirjakieltä toivottiin varsin harvoin. Tämän perusteella tosin urheiluohjelmiin suhtauduttaisiin muualla Suomessa hieman totisemmin kuin pääkaupunkiseudulla.

	Helsinki	Muu Suomi
Uutiset	1	0
Asiaohjelmat	3	1
Keskustelut	52	74
Keveyen musiikin ohj.	75	86
Urheiluohjelmat	51	63
Puhelinohjelmat	71	85
Ei missään	0	0

Taulukko 2. Missä seuraavista ohjelmatyypeistä toimittaja voi käyttää puhekieltä? (Luvut ovat prosentteja.)

Kuten taulukosta 2 käy ilmi, vastaajat jakoivat ohjelmatyypit varsin selvästi sellaisiin, joissa voi käyttää puhekieltä ja joissa ei voi. Uutiset ja asiaohjelmat ovat oma luokkansa ja muihin lajeihin sopii myös puhekieli. Uutiset ovat kirjoitettua lukupuhuntaa, ja sellaisina kuuntelijat ne mitä ilmeisimmin haluavatkin säilyttää.

Useimmat vastaajat toivoivat kirjakielen käyttöä myös muissa asiaohjelmissä. Keveyen musiikin ohjelmille, puhelinohjelmille ja urheiluohjelmille sallitaan puhekielen käyttöä enemmän kuin asiaohjelmille. Kun kyseessä on vuorovaikutteinen ohjelmatyyppi, kuten keskustelu tai puhelinohjelmat, kuuntelijat pitävät puhekielen käyttöä sopivana.

Helsingiläisten ja muun Suomen vastaajien välillä ei tullut esiin kovin merkittäviä eroja. Ikä sen sijaan näyttäisi vaikuttavan niin, että mitä nuorempi vastaaja sitä myönteisempi suhtautuminen puhekielen käyttöön erilaisissa ohjelmissä. Tutkimuksen tulokset ovat melko samankaltaisia kuin Englannissa tehdyssä tutkimuksessa, joka tosin käsitteli suhtautumista television kieleen. Sen mukaan 80 prosenttia vastaajista odotti RP:n (*received pronunciation*) käyttöä uutistenlukijalta, mutta muissa ohjelmalajeissa (draamat ja komediat) tiettyjen paikallisten aksenttien käytön hyväksyi jopa 80 prosenttia vastaajista. Puolet vastaajista oli valmis hyväksymään joitakin paikallisia aksentteja kansallisiin uutisiin

▷

ja säätiedotukseen. (Wober 1990: 571–572.) Suomalaisten suhtautuminen uutisten kieleen näyttäisi olevan hieman konservatiivisempaa kuin englantilaisten, mikäli RP:n ja paikallisten aksenttien suhteen voi rinnastaa kirjakielen ja puhekielen eroon.

RADION KANAVAN VALINTA JA KIELELLISET ODOTUKSET

Vastaajien kielelliset odotukset olivat yhteydessä siihen, mitä radiokanavaa he kuuntelivat. Kirjakieltä suosivien mielikanava radiossa on kielenkäytöltään perinteisin, asiaohjelmia ja klassista musiikkia lähettävä Ylen Ykkönen. Heidän suosikkiohjelmansa olivat uutiset, jumalanpalvelukset, aamuhartaudet, klassinen musiikki, esitelmät ja ajankohtaiset ohjelmat. Nämä vastaajat kuuluivat vanhimpiin ikäryhmiin.

Ne vastaajat, joiden mielestä radiossa tuli käyttää kirjakieltä ja puhekieltä ohjelman lajin mukaan vaihdellen, kuuntelivat useita kanavia, kuitenkin niin että vanhemmat (yli 50-vuotiaat) useimmin Radio Suomea. Tämän ryhmän suosikkiohjelmia olivat uutiset ja muut ajankohtaisohjelmat. Urheiluohjelmia kuunneltiin myös.

Nuorten suosikkikanavia olivat Helsingissä paikallisradiot ja erityisesti muualla Suomessa Radiomafia. Huomattavan monet mainitsivat kuuntelevansa mielikanavaansa musiikin takia, mutta puhekielisten kanavien valinta heijastanee myös ryhmän kielellisiä mieltymyksiä.

LOPUKSI

Monopoliasemaan perustuvan yleisradiotoiminnan keskeinen päämäärä oli kansanvalistus, mutta 1980-luvulla markkinoille tulleet kaupalliset paikallisradiot pakottivat Yleisradion muuttamaan ohjelmapolitiikkaansa. Kun kuulijoista alettiin käydä kilpaa markkinoivoimien ehdoilla, on Yleisradiokin joutunut siirtymään ohjelmissaan viihteellisempään suuntaan. Radion puhetilanteet ovat moninaistuneet, erityisesti keskusteluohjelmat ovat lisääntyneet. Radion imago on muuttunut virallis-tiedottavasta arkisemmaksi.

Kanavaprofiloinnillaan Yleisradio on onnistunut ainakin toistaiseksi säilyttämään melko laajan kuulijakunnan. Nuoret on otettu entistä paremmin huomioon perustamalla heille oma kanava, Radiomafia. Erityisesti Radiomafia on tuonut puhekielen myös Yleisradioon, ja kirjakieli on menettänyt monopoliasemansa.

Tutkimukseni mukaan kuuntelijat arvioivat radion kieltä varsin selkeästi ohjelmalajin mukaan: se mitä halutaan uutisiin ei välttämättä miellytä keskusteluohjelmassa. Valtaosa radion kuuntelijoista on sitä mieltä, että kirjakieltä ja puhekieltä voi käyttää radiossa ohjelmatyypin mukaan vaihdellen. Uutisissa ja asiaohjelmissa suositaan kirjakieltä, muissa ohjelmissa sopii käyttää puhekieltä. Ainoastaan pieni ryhmä iäkkäitä ja korkeasti koulutettuja kuuntelijoita vaatii kirjakieltä kaikkiin radio-ohjelmiin. Nuorimmissa kuuntelijoissa on melkoinen osa sellaisiakin, joiden mielestä puhekieli sopii kaikkiin radion puhetilanteisiin, ehkä uutisia lukuun ottamatta.

Suhtautuminen kirja- ja puhekielen käyttöön vaihtelee vastaajien iän mukaan. Jonkinlainen raja tuntuu kulkevan 40–50 ikävuoden vaiheilla: tuota ikää vanhemmat pitävät kirjakieltä tarpeellisena ja soveliaana useampiin puhetilanteisiin kuin nuoremmat. Vanhemmat tuntuvat pitävän kirjakieltä arvona sinänsä, kun taas nuorten vastauksista voi

päätellä, että kirjakieli liitetään ainoastaan tiettyihin juhlallisiin ja äärimmäisen muodollisiin tilanteisiin. Nuoremmat — siis tässä tapauksessa ei vain varsinainen nuoriso, vaan alle 40-vuotiaat — tuntuvat arvostavan monissa julkisuuden puhetilanteissa luontevuutta ja rentoutta. Eri puolilla Suomea asuvien suhtautumisessa ei näyttäisi olevan suuria eroja. Jotkut pohjoisimmassa Suomessa asuvat kuitenkin kiinnittävät huomiota nykyradion puhekielen eteläsuomalaisuuteen.

Yleisradio on luopunut säännöksissään kielen eksplisiittisestä normittamisesta. Vaikka kielenhuolto on suosittanut kirjakieltä julkisiin puhetilanteisiin, puhekielinen varieteetti on ilman normipäätöksiä vallannut alaa radiopuheessa. Ollaan tilanteessa, jossa kieliyhteisön normi on julkikielen osalta moninainen. Ikäryhmien välinen ero suhtautumisessa eri varieteettien alueeseen on huomattava. Vanhat suosivat perinteistä kirjakielen käyttöä useimmissa tilanteissa, ja nuoret hyväksyvät puhekielen useampiin käyttöyhteyksiin. Jos tämä ilmiö on sukupolvisidonnainen eikä ikäsidonnainen, asenne puhekielisen varieteetin leviämiseen on otollinen, ja kirjakielisen puheen ala saattaa supistua. Kun valtakunnallinen media laajentaa kielensä variaatiota, voidaan kysyä, vaikuttaako tämä kielen eri varieteettien jakaumaan muuallakin kieliyhteisössä.

LÄHTEET

- ANDERSSON, LARS – TRUDGILL, PETER 1990: *Bad language*. Basil Blackwell, Oxford.
- BRADAC, JAMES J. 1990: *Language attitudes and impression formation*. – Howard Giles (toim.), *Handbook of language and social psychology*. John Wiley & Sons, Chichester.
- FAIRCLOUGH, NORMAN 1995: *Media discourse*. Edward Arnold, London.
- HALL, STUART 1992: *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Toim. Juha Koivisto, Mikko Lehtonen, Timo Uusitupa & Lawrence Grossberg. Vastapaino, Tampere.
- ITKONEN, TERHO 1994: »Orkkideoja» ja »kanttarelleja». Yksinkertainen vai kaksoiskonsonantti vierassanoissa? – *Kielikello* 2/1994 s. 30–35.
- KOIVUSALO, ESKO 1980: *Kielenhuollon kohderyhmät*. – Heikki Paunonen & Riitta Koivumäki (toim.), *Näkökulmia äidinkielenopetukseen ja kielenhuoltoon* s. 25–33. *Folia Fennistica & Linguistica*. Tampereen yliopiston Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 2. Tampere.
- MÅRTENSSON, EVA 1988: *Den familjära myndigheten. Intimiseringsen av det offentliga språket*. – Orvar Löfgren (toim.), *Hej, det är från försäkringskassan!* S. 105–127. *Natur och Kultur*, Stockholm.
- NORDMARK, DAG 1996: *Suomisen perheen sukulaisia Ruotsissa ja maailmalla*. – *Lähikuva* 1/1996.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1994: *Puhuttuun kieleen ja sosiolingvistiseen kriittisyyteen oppiminen*. – Leena Laurinen & Minna-Riitta Luukka (toim.), *Puhekulttuurit ja kielten oppiminen* s. 7–24. *AFinLAn vuosikirja* 1994. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja n:o 52. Tampere.
- RINTALA, PÄIVI 1985: *Poikkeaako kirjakieli puhutusta arkikielestä liiaksi?* – *Kielikello* 1/

1985 s. 5–8.

SAARIMAA, E. A. 1940: Huomioita Suomen Yleisradion kielenkäytöstä. – Virittäjä 44 s. 108–113.

——— 1954: Radion suomea. – Virittäjä 58 s. 202–205.

Suomen tilastollinen vuosikirja 1990.

URONEN, PIRJO 1988: Radio-ohjelmien palautteesta. Yleisradion valtakunnallisten suomenkielisten radio-ohjelmien yleisö- ja lehdistöpalautteen sisällön erittely. Sarja B 6/1988. Yleisradio, Helsinki.

VALO, MAARIT 1994: Käsitukset ja vaikutelmat äänestä. Kuuntelijoiden arviointia radiopuheen äänellisistä ominaisuuksista. *Studia Philologica Jyväskyläänsia* 33. Jyväskylä.

VN 1989 = Valtioneuvoston päätös Yleisradion toimiluvasta 1989.

WOBER, J. MALLORY 1990: Language and television. – Howard Giles (toim.), *Handbook of language and social psychology*. John Wiley & sons, Chichester.

WUORELA, JOHANNA 1996: Miten kuulija otetaan huomioon radioviestinnässä? Eri radioasemien kielenkäytön vertailua. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto. (Pakkasen haastattelu 30.5.1994.)

Yleisradion ohjelmatoiminnan säännöstö 1972. Helsinki.

THE LISTENER AS A NORM-SETTER OF RADIO LANGUAGE

Commercial local radio stations emerged in the 1980s as competitors to the Finnish Broadcasting Company (YLE). After losing the monopoly, YLE has been forced to pay more attention to market demands in its programmes policy. Listener preferences must be heeded more than before when making programming plans, and this has led to a shift from people's enlightenment towards more entertaining programmes.

Radio has become more mundane, and this has also affected the language used in broadcasting. Alongside the traditional standard language, radio language now also accepts spoken language varieties. The article examines the attitudes of radio listeners towards different language forms on the radio based on the results of a survey. Approximately 400 people living in Helsinki and elsewhere in Finland replied to the survey.

The result was that the repliers distinguished quite clearly between the different speech situations and programme types on the radio. The majority of listeners preferred to hear standard language from journalists in news and current affairs programmes. As to other programmes, such as debates, sports broadcasts, light music programmes and phone-ins, most repliers

approved of informal spoken language. Approximately one fifth of all repliers were, however, ready to accept the use of informal spoken language in all programme types, with the possible exception of news broadcasts. These repliers were all under 30. A few percent of the repliers, all of them over 50, were of the opinion that journalists should use standard language in all programme types.

Thus, the attitudes towards the use of standard language and spoken language on the radio vary depending on both the type of radio speech and the age of the listener. The older listeners prefer standard language more often than the younger ones, who favour informal spoken language in more programme types. Whether the listeners live in Helsinki or elsewhere in Finland seems to have no influence on the attitudes. ■

Kirjoittajan osoite (address):

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Sörnäisten rantatie 25, 00500 Helsinki

Sähköposti: *Ritva.Paananen@Domlang.Fi*